

ДО ЮВІЛЕЮ

УДК 81-051К.Тищенко(092)

НА ПОШАНУ ПРОФЕСОРА КОСТЯНТИНА ТИЩЕНКА: 50 РОКІВ ДОСЛІДЖЕНЬ І ВИКЛАДАННЯ МОВ

Ніна Клименко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра елліністики,
вул. Володимирська 60, Київ, Україна, 01030,
тел.: (044) 239 33 48, e-mail: lingmus@ukr.net*

Висвітлено життєвий і творчий шлях професора К. Тищенка, його основні наукові досягнення.

Ключові слова: Тищенко Костянтин Миколайович, лінгвіст, викладач, перекладач.

У давнину музеєм називали місце, присвячене музам та мистецтвам, які вони уособлювали. З часом муз, очевидно, побільшало, бо тепер є музеї археологічні, медичні, зоологічні, військові. Існують і такі, що увічнюють певного видатного діяча науки, культури чи красномовця. У кожного музею свій профіль, своя історія. Проте рідко буває так, що одна людина обґрунтовує і концепцію музею і самовіддано роками втілює її у життя. Саме з такого музею ми й хочемо почати свою розповідь. Це – міжфакультетський Лінгвістичний навчальний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Він розташований на четвертому поверсі червоного корпусу університету, у приміщенні під номером 455. Це унікальний не

лише в Україні, а, мабуть, і в світі музей. Його створював понад двадцять років відомий учений, доктор філологічних наук, професор Костянтин Миколайович Тищенко згідно з запропонованою ним спеціальною метатеорією мовознавства – єдиною операційною системою знань про мову і всю лінгвістику.

Автор ішов до неї довгі роки, узагальнюючи різні мовознавчі теорії, закони й закономірності розвитку мови, відшукуючи спільну підставу численних мовних об'єктів. Мовознавство – наука фундаментальна і надзвичайно різнопланова, то ж і звести знання про мову, її походження, будову, знаковий характер і функціонування в одну упорядковану систему зовсім не просто. Можливо, що на сьогодні втілена в музеї система – єдина у світі, принаймні для мовознавства. І це великий теоретичний здобуток професора К. М. Тищенка, що дає поштовх для подальшого наукового пошуку і нарощення лінгвістичних знань.

Цю систему можна порівняти з синоптичними схемами Д. Менделєєва або П. Роже. Виявилось, що упорядкування чи то хімічних елементів, чи то словникового фонду мови на основі єдиної ієрархічної системи понять є складним завданням. Проте, відколи такі схеми були створені, стало можливим конструювати аналогічні системи також для інших галузей знань. Зокрема, за принципом П. Роже були створені численні ідеографічні словники. Вони є тепер, крім англійської, в німецькій, іспанській, російській; існують також фрагменти ідеографічного словника іменників та дієслів української мови.

Щоб таку систему створити, авторіві самому необхідно мати енциклопедичні знання, володіти багатьма мовами, вміти їх аналізувати, порівнювати й зіставляти між собою. Якраз ці якості має Костянтин Миколайович – відомий фахівець у галузі загального, романського і східного мовознавства, який іще й практично володіє двома десятками різносистемних мов. Він не лише блискуче читає лекції з загального мовознавства, а й веде практичні заняття з французької, італійської, перської, фінської, баскійської, валлійської та багатьох інших мов.

Костянтин Миколайович Тищенко народився 30 липня 1941 року в місті Глухові Сумської області в родині архітектора Миколи Павловича та шкільної вчительки Анни Степанівни. З дитинства виявляв нахил до вивчення іноземних мов, малювання, музики. Кілька років навчався в художній школі, 92-гу загальноосвітню школу у Києві закінчив з золотою медаллю. Тоді ж вступив на романо-германське відділення Київського державного університету, який закінчив з відзнакою, одержавши спеціальність філолога-романіста, педагога та ще й спеціалізацію в галузі прикладної лінгвістики. Здібного до мов і науки випускника направили на викладацьку роботу на кафедрі романської філології Київського університету.

Костянтин Тищенко навчався в аспірантурі у професора А. О. Білецького, вченого зі світовим ім'ям і поліглота, який відразу помітив наукові здібності свого аспіранта. Це за його рекомендацією 1968 року доручили Тищенкові керувати діалектологічною експедицією Київського університету до п'ятих міст на кавказькому узбережжі Чорного моря. Тоді було зібрано 10 томів

діалектологічних матеріалів для “Лінгвістичного атласу Середземномор’я”, який готували вчені різних країн. За високий професіоналізм та проведену величезну роботу з упорядкування зібраних польових даних 29-річного кандидата філологічних наук К. М. Тищенка обрали членом редакційної колегії атласу. За рік до цього він захистив дисертацію “Дієслівна парадигма романських мов. Зіставно-типологічне дослідження”.

Від часу закінчення навчання в університеті Костянтин Миколайович, за винятком дворічної армійської служби, весь час працював у цьому навчальному закладі на кафедрах романської філології, теорії та практики перекладу (від 1975 р. – доцентом), потім – знову на кафедрі романської філології. Тут він підготував і 1992 р. захистив докторську дисертацію на тему “Метатеорія мовознавства”. І того ж року заснував концептуально новий підрозділ університету – Лінгвістичний навчальний музей, незмінним директором якого є й досі.

У кожного, хто вперше побував у музеї, лишається враження, за висловом професора Р. Зорівчак, “абсолютної мовної стихії, але водночас – стихії систематизованої”. Експонати першого залу “Система мовних знань” унаочнюють розподіл цих знань на логічні (ліва стіна) та історичні (права стіна), а в межах кожної з цих половин – на пласти знань, послідовно виділених ученим і згрупованих ним навколо п’яти опорних мовних одиниць, розташованих за спадним масштабом: мови світу, діалекти, ідіолекти, тексти і мовні знаки. Наукове обґрунтування саме цієї послідовності і становить основне наукове досягнення опрацьованої К. Тищенком метатеорії мовознавства, що її так яскраво унаочнює музей.

Як тут не згадати рішення Ради вчених товариств Америки, прийняте 01.07.1999 р. Голова Ради Джон Х. Д’Армз писав Тищенкові: “Шановний Костянтине Миколайовичу, я пишу, щоб привітати Вас з присудженням Вам премії Ради вчених товариств Америки. Як Вам відомо, ці премії призначені для вшанування життєвого доробку видатних учених і педагогів... Проте є ще й інший вимір наших гуманітарних премій – це лідерство, яке ми визначаємо як “заохочення інших до праці та створення їм умов для неї”. Наш відбірковий комітет, складений з найдосвідченіших учених-гуманітаріїв Сполучених Штатів, був одностайним у своєму визнанні цінності Лінгвістичного навчального музею Київського університету імені Тараса Шевченка для громадської освіти й формування майбутніх учених у цій галузі. На підставі рекомендації комітету я з великим вдовolenням засвідчую, що Лінгвістичний музей являє собою найблискупіше досягнення в галузі інтелектуального лідерства”. Тож не дивно, що коли така установа Ради Європи, як Центр дослідження сучасних мов у Граці (Австрія) вирішила запроектувати і створити “Дім мов”, до співпраці було запрошено і професора Тищенка. Це безперечно визнання в світі наукового доробку вченого.

Дбаючи про надійну фактологічну мовну базу для своїх теоретичних курсів, учений все життя цілеспрямовано займається самоосвітою, підвищує кваліфікацію на мовних курсах в Італії, Іспанії, Ірані, Фінляндії, виступає на

конгресах в Угорщині, Польщі, Австрії, перекладає на Всесвітній виставці у Португалії. К. Тищенкою чужий дух колекціонерства деяких поліглотів, він прагне передати свої знання іншим. Ще 1965 року він першим почав викладати в Київському університеті у факультативних групах італійську мову, згодом – турецьку, нідерландську, фінську, баскійську, валлійську та інші. Лише через італійські групи за десятки років пройшли понад 1300 студентів. Знайшовши у заняттях мовами можливість виходу за межі буденної забюрократизованої тогочасної вузівської дійсності, від 1970-х рр. К. М. Тищенко запровадив нову форму аудиторних занять – ознайомчі та оглядові лекції з типологічно різних мов тодішнього СРСР, а згодом і світу, зокрема – грузинської, гінді, суагілі, португальської, білоруської, українських діалектів. Плакатні ілюстрації саме до цих занять започаткували славетну “Галерею мов світу” в музеї.

У роки горбачовської перебудови разом зі своїм колегою-романістом доцентом І. Магушинцем К. М. Тищенко став ініціатором створення експериментальних романських груп (ЕРГ), організованих для дослідження низки методичних проблем викладання мов. Окрім основної іноземної мови, слухачі цих груп вивчали паралельно (доти вважалося, що таке в принципі неможливо) по чотири романські мови, наприклад, до основної англійської – ще французьку, італійську, іспанську, португальську. Всупереч бюрократичному опору і песимістичним прогнозам десятки студентів цих груп склали державні іспити з усіх мов у 1989 і 1991 роках.

Коли після півстолітньої перерви в Києві було відновлено Інститут сходознавства, пов'язаний з іменем академіка А. Кримського, і знову почав видаватися журнал “Східний світ”, К. Тищенко став членом його редколегії, провідним науковим співробітником інституту, заступником голови першої в історії України спеціалізованої докторської дисертаційної ради зі сходознавства. За роки свого існування ця рада надала вчений ступінь докторів і кандидатів наук першим у незалежній Україні десяткам фахівців зі сходознавства – історикам і філологам. Костянтин Миколайович регулярно публікував статті з нової для себе наукової галузі – іраністики. Згодом разом із колегами він відновив викладання перської мови в Київському університеті, а невдовзі очолив кафедру Близького Сходу (саме тут у 1995 р. йому було присвоєно звання професора) і виступив співзасновником відділення сходознавства теперішнього Інституту філології. Під науковим керівництвом ученого написано і захищено 7 кандидатських дисертацій.

Творчий доробок вченого становить понад 200 праць у різних галузях мовознавства: “Метатеорія мовознавства” (2000), “Лекції з генетичного мовознавства” (1999), “Основи мовознавства. Системний підручник” (2007); “Мови Європи” (2001), “Українська частотна граматики” (препринт, 1989), “Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник” (2010), цикли статей з кельтології, фінознавства, баскології. Він є одним із редакторів і авторів згаданого “Atlante Linguistico Mediterraneo” (з 1971; містить українські мовні матеріали), науковим редактором і співавтором “Українсько-французького словника” (два видання 1986 і 1994 рр. з “Грамматичними таблицями української

мови”), “Частотного словника фінського словотвору” (2004, у співавторстві з Б. Рудим). Переклав (з А. Корнійчуком) “Курс загальної лінгвістики” Ф. де Сосюра (1998). У творчому доробку вченого художні переклади з Мопассана, Амаду, К’ези, Рейша (роман “Гризіться, панове”) та ін., до деяких з перекладів він написав літературно-критичні розвідки.

Костянтин Миколайович Тищенко теоретично обґрунтував і підготував теперішню експозицію Лінгвістичного навчального музею, зокрема, зали III “Історія запозичень слів до українського словника” (2002, Е-версія на створеному з Б. Рудим сайті “Лінгвістика України” www.langs.com.ua). К. М. Тищенко виступав з доповідями на міжнародних мовознавчих конгресах у Києві, Віторії-Гастейсі, Гранаді, Трієсті, Будапешті, Граці, Кракові, Загребі, Кесантині (Алжир), Монпельє. Запровадив (з І. Магушинцем) у двох експериментальних студентських групах паралельне викладання 4 романських мов (премії Мінвузу 1988, 1990). Створив і веде перші в Україні лекційні курси лінгвістики для сходознавців (з 1992), основ кельтології (1994); валлійської, фінської, баскійської, італійської мов (з 1965). 1994 р. заснував мовно-культурну Спілку Данте Аліг'єрі у Києві і був обраний її президентом (від 2002 почесний президент).

Окремим полем наукових інтересів К. М. Тищенка стали дослідження топонімії України як мовно-просторової проекції давніх історичних подій. Вчений розробив і запровадив метод топонімічного контексту у працях: “Мовні дарунки давніх сусідів” (2004), “Мовні контакти: свідки формування українців” (2006); “Етномовна історія прадавньої України” (2008); “Італія і Україна: тисячолітні етномовні контакти” (2009); “Халіфат і сівєра: топонімічний слід в Україні” та “Еламські дієслівні основи у топонімії України” (2011), “Перська сатрапія над Дніпром: топонімічні контексти”, “Генетична апробація студій словникових контактів і топонімії України”, “Гени, мови, Україна” і “Всеслов’янськість української мови” (2012).

Накопичені спостереження К. М. Тищенка про етномовний склад топонімії України, зіставлені з відомостями про історичний склад запозичень в українському словнику дістали плідний розвиток в запровадженій вченим ідеї лексико-топонімічної стратиграфії України, цілком в дусі його інших синтетичних осягнень. Ця ідея полягає в тому, що практично до кожного з виявлених етномовних пластів топонімії України можна поставити у відповідність детально досліджені на наш час історичні пласти запозичень в українському словнику. Звідси випливають теоретичні висновки – про можливість перехресної перевірки напрацювань топоніміки даними історичної лексикології і навпаки, а також важливий для теорії етногенезу висновок про одвічне формування й тягле існування українців на землях Наддніпрянщини. Теперішня наша конференція “Топоніміка і контекстуальний метод К. М. Тищенка” є констатацією вагомого внеску ювіляра також і до цієї галузі знань.

Про суспільне визнання наукового доробку К. М. Тищенка свідчать високі державні нагороди вченого: “За заслуги перед Італійською Республікою” (2003), “Рицарський Орден Білої Троянди Фінляндії” I ст. (2005), “За заслуги”

III ст. (2010, Україна). Півстолітня педагогічна вахта відзначена медаллю “Ветеран праці” (1988) і почесним званням заслуженого працівника освіти (2008).

Ми зупинилися на деяких етапах діяльності професора К. М. Тищенка, вченого, педагога, засновника Лінгвістичного навчального музею, аби контурно окреслити розлоге поле його невтомних наукових і викладацьких пошуків. І те, що зібрано в Лінгвістичному музеї (фонди графічних експонатів, мовних звукозаписів, книжок і предметів культури), – це зримий наслідок копіткої напруженої праці дослідника. Ілюстровані в експонатах музею фактичні матеріали, вивірені практикою теоретичні знання, апробовані у викладанні оптимальні етапи вивчення іноземної мови відповідають найновішим досягненням світової мовознавчої науки.

Насамкінець додамо, що у вересні 2013 року музею виповнилося вже 20 років. Власне, двадцять років зусиль, вкладених у глухий коридор, який через це і став музеєм. За ці 20 років музей відвідало 10.300 екскурсантів з десятків країн світу. А навесні 2013 року минуло 35 років від часу першої виставки його майбутніх експонатів, яка стала репетицією створення Лінгвістичного музею як унікальної установи у складі нашого університету.

У книзі відвідувачів музею про свій захват першим у світі Лінгвістичним музеєм пишуть академіки, професори, політики, студенти з України, Німеччини, США, Італії, Іспанії, Андорри, Великої Британії, Франції, Бельгії, Хорватії, Македонії, Чорногорії, Румунії, Польщі, Білорусі, Росії, Туреччини, Алжиру, Ірану, Кореї, Китаю, Японії. Захоплені ним філологи, соціологи, історики, математики, журналісти, біологи, психологи, вчителі і школярі.

Тож нехай не замулюється це щедре джерело знань! Дай, Боже, сили й на- снаги невтомному директорові музею Костянтину Миколайовичу Тищенкові. Хай щастить йому в учнях, що підуть його дорогою.

Стаття: надійшла до редакції 15.01.2013

доопрацьована 22.05.2013

прийнята до друку 19.06.2012

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вихованець І.Р.* Тищенко Костянтин Миколайович / І.Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2006.
2. *Клименко Н.* До вершин мовознавчої теорії (Післямова) / Ніна Клименко // Тищенко К. Метатеорія мовознавства / К. Тищенко. – К., 2000. – С. 297–307.
3. *Марченко М.* Професор Костянтин Миколайович Тищенко / М. Марченко // Євробюлетень. Інформ. бюлетень Представництва Європ. Комісії в Україні. Травень, 2001. – С. 7–9.
4. Тищенко К. М. // Хто є хто в Україні. – К. : К.І.С., 2004. – С. 845.

**IN HONOR OF THE PROFESSOR KOSTIANTYN TY-
SHCHENKO: 50 YEARS OF RESEARCH AND TEACHING LAN-
GUAGES**

Nina Klymenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Hellenic Studies Department,
60 Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine, 01030,
тел.: (044) 239 32 95, e-mail: lingmus@ukr.net*

The article deals with Professor K. Tyshchenko's biography and career, his main scientific achievements.

Key words: Tyshchenko Kostiantyn, linguist, professor, translator

**В ЧЕСТЬ ПРОФЕССОРА КОНСТАНТИНА ТИЩЕНКО:
50 ЛЕТ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКОВ**

Нина Клименко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра елліністики,
вул. Володимирська 60, Київ, Україна, 01030,
тел.: (044) 239 32 95, e-mail: lingmus@ukr.net*

Освещен жизненный и творческий путь К. Тищенко, его основные научные достижения.

Ключевые слова: Тищенко Константин Николаевич, лингвист, преподаватель, переводчик.